

DATE STATISTICE PRIVIND STADIUL DEZVOLTĂRII INDUSTRIEI ROMÂNEȘTI TRANSDUNĂRENE (1919—1944)

STOICA LASCU

În perioada ce a urmat încheierii primului război mondial și formării statului național unitar român, prin Marea Unire din 1918, România a parcurs, până în ajunul izbucnirii celei de-a doua conflagrații mondiale, în 1939, o nouă etapă în evoluția sa modernă, caracterizată printr-o continuă dezvoltare a forțelor de producție facilitată sensibil de lărgirea potențialului economic național¹ — și, în cadrul acestora, de creșterea rolului industriei, în special². Cu toată dezvoltarea ramurilor economiei naționale în această perioadă, țara nu se poate detașa, totuși, din categoria celor slab dezvoltate din punct de vedere industrial (din vestul și centrul continentului). „Rezultă că, în perioada interbelică, economia României întrunea caracteristicile unei economii capitaliste agrar-industriale” — este concluzia unei recente sinteze de istorie națională interbelică, oglindă a realizărilor istoriografiei românești din ultimele două decenii³.

Ca urmare a înregistrării unor progrese însemnate în domeniul industriei grele — cu precădere în anii '30 —, a diversificării sortimentale și a creșterii calitative a acesteia, în 1938 ponderea ramurilor producătoare de mijloace de producție ajunge la 45 la sută din ansamblul producției capitaliste. În acest an, con-

¹ „(...) Pentru industria mare, dacă comparăm numărul de cai putere, care constituie în adevăr criteriul de apreciere al forței industriale a unei țări, industria din România nouă înseamnă 235% față cu industria României Vechi (497.093 H.P. față cu 211.582 H.P.)” (N.P. Arcadian, *Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic și juridic*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1935, p. 146). În 1921, un ziar constantean scria că „exemplul noilor provincii a avut o repercusiune deosebit de fericită asupra vechiului regat, și în special în Dobrogea, unde în ultimul timp s-au înființat o sumă de fabrici” (*Dezvoltarea industriei Dobrogei*, în „Farul”, III, nr. 132, 15 decembrie 1921, p. 2).

² Vezi, în legătură cu dezvoltarea industriei românești în perioada interbelică, dintre lucrările apărute în ultimii ani — I. V. Totu (coord.), *Progresul economic în România 1877—1977*, Editura politică, București, 1977, pp. 216—275; N. Marcu ș.a., *Istorie economică*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, pp. 279—344; M. F. Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Editura Academiei R.S.R., București, 1975, passim; I. Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Editura Academiei R.S.R., București, 1981, în special pp. 23—55, 90—116; A. Petric (coord.), Gh. I. Ioniță, I. Cârțână, I. Scurtu, Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, V. Budrigă, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918—1981*, Editura didactică și pedagogică, București, 1981, pp. 9—16; foarte utile date documentare, judicious sintetizate, regăsim la I. Scurtu (coord.), Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente*, Editura didactică și pedagogică, București, 1982, pp. 465—482; sinteza cea mai recentă, la M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, *Partea I. 1918—1933*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986, pp. 14—22, 351—365.

³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *Op. cit.*, p. 355.

siderat al dezvoltării maxime a economiei românești capitaliste, industria ajunsese că contribuie cu aproape 40 la sută la crearea produsului social — progres vizibil față de situația de dinaintea primului război mondial, când respectivul aport era numai de 25 la sută (în 1913); la obținerea venitului național, industria contribuia cu aproape 30 la sută, față de 20 la sută în anul amintit. Se poate spune că, față de nivelul la care ajunsese la finele anilor interbelici, industria românească putea satisface aproape toate necesitățile interne în domeniul bunurilor de consum și, în parte (respectiv, aproape 80 la sută), nevoile de mijloace de producție ce nu reclamau un nivel tehnic foarte specializat⁴.

*

Stadiul dezvoltării industriei în județele românești transdunărene, după 1918, este necesar a fi pus relație directă, la o analiză obiectivă, cu lipsa oricărei moșteniri în speță⁵, constatată în momentul revenirii Dobrogei la țara-mamă, în noiembrie 1878, după peste patru veacuri și jumătate de stăpînire otomană⁶. În perioada de pînă la primul război mondial, renașterea economică, edilitară, politică și culturală⁷, „cu toate eforturile făcute de statul român, n-a putut recupera în trei decenii întârzierea acumulată în cîteva secole. Mai mult decît atît, războiul se dovedise aici mai nemilos⁸ decît în alte regiuni ocupate ale țării, iar reconstrucția a trebuit să înceapă aproape de la bază”⁹.

Trebuie menționat, apoi, faptul că în această parte a țării — dat fiind situația regiunii la Marea Neagră, pentru a nu mai vorbi de rolul de căraș, comercial al Dunării — interesul statului și al întreprinzătorilor posesori de capital se circumscrie, din punct de vedere economico-financiar, în primul rînd activităților comercial-maritime; traficul portului Constanța¹⁰, de pildă, ilustrează nu numai potența economică (mai ales din perspectiva schimburilor comerciale) a țării, dar și particularizarea ei în plan regional. În ceea ce privește industria, aprecierea făcută, nu de mult, de către un bun cunoscător a situației, cercetător onest și foarte documentat, este că „deși Dobrogea a întrunit după 1918 condiții bune pentru dezvoltarea industriei¹¹, prea puține din aceste posibilități s-au pus

⁴ A. Petric (coord.), Gh. I. Ioniță, I. Cârțână, I. Scurtu, Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, V. Budrigă, D. Smârcea, *op. cit.*, p. 14.

⁵ Vezi Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „Revista de istorie”, tom. 31, nr. 5, 1978, pp. 1009—1023.

⁶ Idem, St. Lascu, *Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Studii și articole de istorie”, LI—LII, 1985, pp. 18—31.

⁷ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, pp. 285—300.

⁸ Despre aceasta, mai nou, A. Stănescu, St. Lascu, *Mărturie documentare privind ocupația Puterilor Centrale în Dobrogea (1916—1918)*, în „Pontica”, XVII, 1984, pp. 177—186.

⁹ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 321.

¹⁰ Vezi V. Ciorbea, *Considerații asupra traficului și a mișcării maritime din portul Constanța în perioada interbelică*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol””, XIV, 1977, pp. 378—388.

¹¹ Vezi Fr. Sachteti, *Poate fi Dobrogea industrială?*, în „Dobrogea jună”, XVII, nr. 114, 3 iunie 1923, p. 5.

în valoare, astfel că în întreaga perioadă analizată regiunea dintre Dunăre și Mare s-a situat între zonele slab industrializate ale țării¹².

Aserțiunea de mai sus are în vedere caracterizarea *întregii* regiuni românești transdunărene, în configurația sa interbelică; restrângînd-o însă la teritoriul actualelor județe de astăzi, se impun, credem, două nuanțări: prima, în favoarea unei *prezențe industriale mai pregnante în județul Constanța* (locul 20 între cele 73 de județe ale țării în 1935 — la forța motrice instalată), ceea ce situa acest ținut în rîndul celor cu o dezvoltare industrială medie, poziție meritorie dacă luăm în considerare, între altele, punctul aproape zero al anului 1878; a doua amendură se impune în evidențierea *înapoierii aproape complete a industriei în județul Tulcea* (locul 62 în anul menționat, cu 752 C.P.¹³) fără a aceasta să lipsească, cum vom arăta. Este, totodată, util a arăta că în perioada interbelică în județele românești transdunărene s-a acordat o atenție notabilă *căilor și mijloacelor privind dezvoltarea industriei în această parte a țării*; opiniile respective — a căror reiterare nu ne incumbă în rîndurile de față¹⁴ — se însciau în contextul preocupărilor de afaceri locale, ale fruntașilor politici și publiciștilor din întreaga țară ce vedeau în dezvoltarea industriei „viitorul țării”, căci „Cu o fericită așezare geografică, care o pune în imedita apropiere cu piețele de desfacere, dotată cu materii prime de tot felul, provincia noastră este menită să fie sediul unei industrii puternice și variate¹⁵. Se impune, de asemenea, precizarea că aceste opinii ale dobrogenilor s-au circumstanțiat celor naționale nu doar tematic; ele au făcut corp comun și în sfera modalităților de abordare și soluționare a dezideratului industrializării, confirmînd, în fapt, liniile directe ale curentelor economice ce se confruntau în epocă pe plan național: „Neapărat că această chestiune a industrializării Dobrogei implică studii serioase, o discuție mai largă, o încurajare simțitoare din partea statului și în special o investire de capitaluri mari, fără de care toate bogățiile încă rămîn ascunse în pămîntul binecuvîntat al acestei provincii¹⁶.”

În epocă, oficialitățile considerau industria dobrogeană ca fiind suficient de dezvoltată — atît din perspectiva satisfacerii nevoilor locale, cît și din cea a existenței unui surplus de produse; este aserțiunea exprimată — este adevărat, într-un moment jubiliar, cînd se aniversa semicentenarul revenirii Dobrogei la țara-mamă, în 1928 — de ing. N. Năsturaș, inspectorul industrial regional: „Industria Dobrogeană, formată la început din instalațiuni mici cari satisfăceau numai nevoile locale ale provinciei, cum erau morile țărănești, presele de ulei, daracele de lînă, cazanele pentru săpun etc., numără astăzi fabrici în toate ramurile, suficient de mari, avînd chiar unele surplusuri de producție și pentru

¹² V. Ciorbea, *Industria Dobrogei între anii 1918—1944*, în *Profesorul Ilie Grămadă la 70 ani* (Extras), Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1984, p. 308.

¹³ *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 483.

¹⁴ Ele vor face obiectul unui material aparte, multitudinea lor depășind spațiul acordat articolului de față.

¹⁵ *Industria chimică dobrogeană. Fabrica de ulei de la Anadalchioi*, în „Farul”, III, nr. 97, 2 noiembrie 1921, p. 1.

¹⁶ I. N. Duployen, *Dezvoltarea industriilor în Dobrogea*, în „Dobrogea jună”, XVII, nr. 128, 8 iunie 1923, p. 1.

export¹⁷. Un deceniu mai târziu, spre sfârșitul anilor interbelici, fostul președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Constanța, Nic. Ștefan, era de părere, totuși, că „Sub raport industrial stăm prost. Avem producție mare de lână, în zarzavaturi, pește dar fără fabrici pentru transformarea lor. La industrializare ne obligă să pășim nu numai nevoia unei bune valorificări, ci și satisfacerea cerințelor de consum ale populației¹⁸ — era exprimată în acești termeni, necesitatea construirii de fabrici care să prelucreze, în primul rînd bogățiile naturale ale regiunii¹⁹. Situația județului Tulcea, din punctul de vedere al industrializării, apărea în ochii autorităților ca fiind și mai precară. La începutul lunii noiembrie 1940, o *Dare de seamă cu privire la întreprinderile industriale din orașul și județul Tulcea*, întocmită de către Camera de Muncă locală, evidenția starea de înapoiere a industriei tulcene, aflată în „fază embrionară“: „Deși județul nostru /este/ socotit unul de factură agricolă, totuși găsim în cuprinsul lui industrie și începuturi de întreprinderi industriale cari cu timpul și sub îngrijirea organelor de resort vor putea ajunge întreprinderi de frunte nu numai ale județului în particular, ci care ar putea face /cinste/ Țării. Deși multe dintre ele în faza embrionară, în faza lor de început, calcă cu oarecare nesiguranță pe drumul progresului și al idealului național, prin datele culese de ancheta noastră rezultă că cu ajutorul unui îndrumător, care ar fi natural organele de conducere și supraveghere ale forurilor muncitorești, s-ar putea ajunge la industrie care ar putea rivaliza cu marile întreprinderi din alte regiuni prin muncă rațională (...)“²⁰.

Stadiul dezvoltării industriale²¹ a județelor românești transdunărene, după 1918, poate fi ilustrat prin evidențierea citorva indicatori de bază.

Astfel, unul dintre aceștia îl constituie *valoarea producției industriale*. În anul 1937, valoarea producției anuale „a meseriașilor și industriașilor“ din Dobrogea (ea înglobează și datele respective din județele Durostor și Caliacra) era de circa 1,2 miliarde lei, respectiv 12 la sută din totalul veniturilor regiunii (la rîndul lor, acestea reprezentau același procent în totalul veniturilor țării)²². Pentru anul 1929, aceeași valoare se cifra la 708 milioane lei²³.

¹⁷ N. Năsturaș, *Industria Dobrogei*, în „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Constanța“. Volum festiv cu prilejul Semicentenarului realipirii Dobrogei. 28 octombrie 1928 /Constanța/, p. 65.

¹⁸ Nic. Ștefan, *Aspectul și valoarea economică a Dobrogei*, în „Dobrogea economică“, XLVII, nr. 88—89, 15 martie—1 aprilie 1938, p. 1.

¹⁹ *Vezi Industria alimentară în Dobrogea*, în „Dobrogea jună“, XVIII, nr. 270, 25 noiembrie 1924, p. 1.

²⁰ Arhivele Statului Tulcea. Fond Camera de Muncă Tulcea, dos. 12/1940, f. 90.

²¹ Pentru perioada de pînă la primul război mondial, vezi Gh. Dumitrașcu, *Dezvoltarea social-economică a Dobrogei între anii 1878—1900*, în *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*, Constanța, 1971, pp. 5—24; P. Zaharia, L. Gherasim, *Situația economică a județului Tulcea în anii 1878—1916*, în „Peuce“, IX, 1984, pp. 401—410.

²² Nic. Ștefan, *op. cit.*

²³ N. P. Arcadian, *op. cit.*, pp. 244—247. Pe plan național, valoarea producției se ridica la 56 miliarde lei; în capul județelor se aflau Ilfov (8,7 miliarde lei), Prahova (8,4 miliarde lei), Timiș-Torontal (3,6 miliarde lei), Brașov (3,1 miliarde lei), Covurlui (1,2 miliarde lei), Caraș (2,8 miliarde lei), Băila (1,4 mi-

Pentru județul Constanța, această valoare era estimată la 391 milioane lei, ceea ce îl situa pe locul 11 în Vechiul Regat și locul 27 în rîndul județelor din întreaga țară. Cele mai mari venituri erau realizate în industria alimentară (127 milioane lei) și în cea a materialelor de construcții (114 milioane lei; ponderea acesteia era dată de producția Fabricii de ciment din Cernavoda). Urmău, apoi, ramurile metalurgică (88 milioane lei; aici ponderea era deținută de Fabrica de șuruburi din Saligny), chimică (41 milioane lei), textilă (aproape 5 milioane lei), hîrtie și arte grafice (peste 3 milioane lei) pielărie (1,8 milioane lei), lemnului (1,5 milioane lei) și ceramică (1,2 milioane lei); ramurile sticlărie și electrotehnică nu erau reprezentate în industria județului.

Pentru județul Tulcea, această valoare era estimată la 100 milioane lei, ceea ce îl situa pe locul 23 în Vechiul Regat și 54 pe ansamblul țării. Cele mai mari venituri erau realizate, de departe, în industria pielăriei (respectiv, de către Fabrica „Talpa”); urmău, apoi, ramurile alimentară (13,8 milioane lei), lemnului (6 milioane lei; ponderea revenea Fabricii de cherestea „A. Avramide”), textilă (2,6 milioane lei) și metalurgică (640 mii lei).

Analiza *statisticilor impozitelor directe*, pe anul 1931, relevă existența, în județul Constanța, a unui număr de 178 de contribuabili (industriasi particulari, societăți în nume colectiv sau comandită) ce aveau un venit de 14 milioane lei (impozitul respectiv se ridica la aproape 2 milioane lei) — ceea ce situa județul pe locul 12 în Vechiul Regat (din 35 de județe). În județul Tulcea erau înregistrați 649 contribuabili ce realizau un venit de 8,8 milioane lei (1,3 milioane impozit) — ce situa județul pe locul 18²⁴. În ceea ce privește *veniturile din industrie ale societăților anonime*, în 1931 ele se ridicau, în județul Constanța, la peste 9 milioane lei; județul Tulcea nu avea înregistrată nici o societate anonimă cu caracter industrial, situîndu-se printre cele 11 de astfel de județe din Vechiul Regat²⁵. Numărul acestor societăți va spori în deceniul patru, ajungînd, în 1939, la 13 — pentru județul Constanța, avînd un total de 158 milioane lei capital social (locul 11 pe țară) și un total activ de 313 milioane lei (locul 14); beneficiul total se cifra la 2,7 milioane lei (locul 19 între celelalte județe). În județul Tulcea apare o singură întreprindere industrială organizată sub forma unei societăți anonime pe acțiuni — respectiv, Fabrica de băuturi gazoase „Unirea” (1 milion lei capital social, 2 milioane lei total activ, 650 mii lei beneficiu total)²⁶.

liăde lei). Județele cu cea mai scăzută valoare a producției industriale erau Cahul (613 mii lei), Rîmnicu Sărat (1,7 milioane lei), Gorj (8,7 milioane lei), Ialomița (9 milioane lei); județele din sudul Dobrogei aveau 48 milioane lei (Durostor), respectiv 170 milioane lei (Caliacra) — valori puse pe seama, în primul rînd, a producției alimentare (morărit).

²⁴ *Statistica impozitelor directe pe anii 1930 și 1931*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1933, p. 61.

²⁵ *Ibidem*, p. 99. În 1922, în întreaga regiune existau 9 societăți industriale anonime, cu un capital de 26,4 milioane lei (O. Văleanu, *Societățile pe acțiuni în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, II, nr. 5, 1923, p. 137).

²⁶ *Statistica societăților anonime din România*, vol. XXII — 1940, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1942, p. 88.

Forța motrice instalată a întreprinderilor reflectă și ea stadiul dezvoltării industriale²⁷.

În anul 1929, industria constănțeană dispunea de o forță motrice instalată de 7.000 C.P., județul ocupînd locul 8 în Vechiul Regat și locul 19 pe ansamblul țării²⁸. Mai mult de jumătate (3.881 C.P.) din puterea instalată revenea ramurii materialelor de construcții (numai Fabrica de ciment din Cernavodă avea o putere instalată de 2.980 C.P.), urmată de ramura metalurgică²⁹. Conform recensămîntului din 1930, acest indicator se cifra la 7.473 C.P.³⁰ În anul 1935, forța motrice instalată se ridica la 6.400 C.P. — de menționat, însă, că în această statistică erau luate în considerare doar întreprinderile ce aveau de la 5 C.P. în sus³¹. De subliniat că nu este inclusă aici puterea motrice instalată la stațiile de export petrol (în jur de 3.500 C.P.), la Uzina electrică din portul Constanța (1.600 C.P. în 1924; este înființată în 1908) și la Uzina electrică comunală, tot din Constanța (2.800 C.P. în 1937; funcționa din 1905), precum și cea de la Uzina de apă Hinog (lîngă Cernavoda) — 690 C.P. în 1924.

Comparativ cu Constanța, județul Tulcea dispunea de o putere motrice instalată sensibil inferioară. În 1929, ea atingea abia 700 C.P., situîndu-se printre cele mai vitregite județe din acest punct de vedere; în Vechiul Regat, în urma lui se mai situau doar județele Ialomița (526 C.P.), Gorj (400 C.P.) și Fălciu (162 C.P.). Potrivit, însă, recensămîntului din 1930, acest indicator se cifra la nu mai puțin de 4.011 C.P., ceea ce denotă existența a numeroase întreprinderi mici (ateliere) cu 1—5 lucrători, ce foloseau forța motrice, precum și includerea forței motrice din importanțele exploatari miniere și, mai ales, din carierele existente în județ³². În anul 1935, forța motrice instalată era de 752 C.P.; nu este inclusă

²⁷ Pe ansamblul regiunii, în 1922 forța motrice se cifra la 13.207 C.P., jumătate revenind industriei alimentare (erau incluse, aici, probabil, și micile ateliere ce întrebunțau sub 5 C.P.). În 1929, ea se ridica la 8.832 C.P. iar în 1935 — la 9.057 C.P. (județului Caliacra îi revenea 1.165 C.P. — dintre care 1.082 C.P. în sectorul de morărit —, iar județului Durostor 735 C.P., respectiv 670 C.P. fiind utilizați în industria morăritului).

²⁸ N. P. Arcadian, *op. cit.*, pp. 240—243.

²⁹ Celelalte ramuri întrebunțau, respectiv — metalurgică 1.100 C.P., alimentară 800 C.P., pielărie 260 C.P., chimică 700 C.P., lemnului 180 C.P., textilă 8 C.P., hirtie și arte grafice 30 C.P.

³⁰ *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1939, p. 378.

³¹ *Enciclopedia României*, vol. II, *Țara Românească*, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 155. În 1935, la forța motrice instalată, județul Constanța ocupa locul 20 pe ansamblul țării, iar Tulcea — locul 62. În frunte se aflau județele Ilfov (74.000 C.P.), Prahova (59.000 C.P.), Caraș (53.000 C.P.), Tirnava Mică (33.000 C.P.), Timiș-Torontal și Turda (ambele cu cite 23.500 C.P. fiecare), Brașov (25.000 C.P.), Bacău (22.500 C.P.), Arad (21.000 C.P.).

³² Principalele cariere se aflau la Iacobdeal, de unde se extrăgea granitul, iar din 1919 intră în exploatare sistematică mina cuprifera de la Altin Tepe (vezi V. Postelnicu, *Aspecte ale vieții economice tulcene reflectate în documente de arhivă* (1918—1944), în „Pontica”, XVII, 1984, pp. 202—203; de asemenea, este de menționat faptul că 40 la sută din totalul capitalului național în ramura „industriei de pavaje” era investit în trei mari cariere din județul Tulcea, ele utilizînd o forță motrice de 610 C.P. (31 la sută din totalul folosit în această ramură) și întrebunțînd munca a 1.170 lucrători (65 la sută) (date pentru anul 1936) (*Enciclopedia României*, vol. III, *Economia națională. Cadre și producție*, Imprimeria Națională, București, 1939, p. 908).

aici puterea instalată în exploatarea menționate, precum și cea a Uzinei de apă comunală din Tulcea (280 C.P. în 1924; funcționa din 1913), a Uzinei electrice din Sulina (500 C.P. în 1924; datează din 1909; în 1940, puterea instalată se redusese la jumătate), precum și a Uzinei electrice din Tulcea (construită în 1912, refăcută în 1926; avea o putere instalată, în 1940, de 700 C.P.)³³.

Personalul întreprinderilor industriale dobrogene este destul de dificil a fi stabilit — mai ales în primul deceniu interbelic³⁴ —, din lipsa unor riguroase și unitare, din punct de vedere metodologic, statistici.

Conform unei situații întocmite în 1922, de către inspectorul regional de specialitate, industria în cele patru județe transdunărene întrebuința un număr de 2.825 lucrători — majoritate, respectiv 1.157, fiind în cadrul ramurii alimentare³⁵. Pentru anul 1924, o gazetă constănțeană avansa cifra de 11.000 salariați ce-și desfășurau activitatea în întreprinderile dobrogene³⁶.

O situație mai amănunțită a numărului angajaților în industrie, rezultă din analiza recensământului general din 1930. Potrivit datelor acestuia, numărul total al personalului salariat, în industrie și mine, în cele patru județe, se ridica la 24.641 oameni³⁷ — dintre care, lucrători calificați — 2.868, lucrători necalificați — 3.402, ucenici — 3.768, funcționari — 334, personal de conducere — 6.329³⁸. În județul Constanța numărul angajaților respectivi era de 7.113, iar în județul Tulcea — 5.237 (inclusiv patronii care lucrau ei înșiși și aveau 1—2 angajați)³⁹.

³³ *Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, M.O. Imprimeria Națională, București, 1940, pp. 506—507; *Statistica Uzinelor electrice din România. 1940*, f.e., Sibiu, f.a. /1941/, pp. 17, 26, 38, 40, 56, 58.

³⁴ V. Ciorbea, *Privire istorică asupra structurii socio-profesionale a populației dobrogene între anii 1918—1933*, în *Lucrări științifice. Științe sociale*, Institutul de învățământ superior, Constanța, 1981, p. 67.

³⁵ N. Năsturaș, *Industria alimentară în Dobrogea*, în „Dobrogea economică”, I, nr. 8, 1922, p. 273.

³⁶ Apud V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 68. În același an, ing. N. Năsturaș avansa cifra de 4.001 lucrători, dintre care 1.200 în industria alimentară (*Almanach „Argus” pe 1924*, p. 225).

³⁷ S. Manuilă, *La population de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, Académie Roumaine, Bucarest, 1938, p. 493. De precizat că cifra de 24.641 oameni înglobează totalul personalului salariat în industrie și mine, inclusiv patronii sutelor de mici ateliere meșteșugărești în care ei înșiși lucrau, alături de 1—2 angajați (lucrători) — nefiind vorba, prin urmare, numai de lucrători, cum, dintr-o scăpare, s-a consemnat într-un material, altminteri riguros și la obiect (V. Ciorbea, *op. cit.*). Repartizarea pe ramuri a personalului salariat era următoarea: 8.472 în industria textilă, 5.306 în industria metalurgică, 3.417 în cea alimentară, 3.311 în industria lemnului, 2.253 în cea a materialelor de construcții, 1.051 în exploatarea subsolului, 528 în industria chimică, 303 în alte ramuri industriale.

³⁸ Cifre reproduse după *Anuarul statistic al României. 1937 și 1938*, M.O., Imprimeria Națională, București, 1939, pp. 316—317; însumate, ele totalizează 16.701 angajați în industria dobrogeană a anului 1930. Dintre aceștia, un număr de 3.854 salariați erau angajați în întreprinderi cu peste 20 persoane (în 1935, numărul lor însuma, în cele patru județe doar 2.184 salariați).

³⁹ În județul Caliacra, numărul total al personalului din industrie și mine ajungea la 4.890 oameni (circa 2.000 în industria textilă și alți 1.000 în cea metalurgică — de fapt, mici ateliere în care lucrau 1—2 persoane), iar în județul Durostor se ridica la 4.160 (respectiv, circa 1.500 în ramura textilă și aproape 1.000 în cea metalurgică).

În 1935, numărul persoanelor ocupate în industrie — calculat numai pentru întreprinderile cu peste 20 lucrători — ajungea la 1.615 — în județul Constanța, și 298 — în județul Tulcea. Potrivit unei statistici întocmite în 1939, la acea dată „numărul muncitorilor de toate categoriile“ era de 16.849 — în județul Constanța; ⁴⁰ județul Tulcea nu este menționat, în schimb, pentru anul precedent, numărul muncitorilor din cele 56 de întreprinderi cu caracter industrial din raza lui se ridică la 1.302 (între ei, 667 erau calificați) ⁴¹.

În sfârșit, pentru a întregi imaginea globală, consemnăm și rezultatul cuprins într-un *Tablou de situația numerică a tuturor întreprinderilor industriale cu peste 10 salariați*, datat la 27 iulie 1944: 6.173 în județul Constanța și 784 în județul Tulcea ⁴². Întreprinderile ⁴³ care foloseau cel mai mare număr de angajați erau: Șantierul Naval Constanța — 2.684 (în 1935, numărul lor era de circa 270, în 1939 de 450, în 1942 de 500); Soc. „Concordia“ — 272 (255 în 1938); Soc., „Astra Română“ — 217 (peste 300 în 1938); Soc. „Steaua Română“ — 107 (130 în 1938); Fabrica de ciment din Cernavoda — 216 (180 în 1928); Fabrica de șuruburi din Saligny — 142 (130 în 1934); Țesătoria „Dobrogeana“ — 260 (361 în 1939); Fabrica „Getta“ — 142 (circa 100 în 1924). O concentrare mai mare de personal muncitor se găsea la diversele exploatari de cariere aflate în regiune — la Ovidiu (200), Turcoaia (430), Măcin (100), Topalu (90), Greci (200); de asemenea, la mina

⁴⁰ Arhivele Statului Constanța. *Fond Inspectoratul Muncii Constanța*, dos, 70/1939—1940, f. 9). (În Durostor, numărul lor este arătat a fi de 2.567, iar în Caliacra de 2.409.)

⁴¹ Apud *Istorie și arheologie. GHID*, Muzeul „Deltei Dunării“, Tulcea, 1933, p. 32.

⁴² Arhivele Statului Constanța. *Loc. cit.*, dos. 71/1944, f. 73—74.

⁴³ Pentru o întregire a imaginii de ansamblu a industriei din cele două județe românești transdunărene, iată care erau, după 1918, *principalele întreprinderi de profil*: Fabrica de ciment din *Cernavoda* (înființată în 1899, de către capitaliști belgieni, ca o societate anonimă, primul an de producție fiind 1902); Fabrica de șuruburi din *Saligny* (proprietate franceză înființată în 1908); Fabrica de bere „Gruber“ (înființată în 1884, își încetează activitatea în 1932), Atelierele de reparații ale portului (datează din 1892), Atelierele mecanice „E. Wolff“ (filiala constănțeană datează din 1912, activitatea sistându-se în 1936), Fabrica „Getta“ — S.T.C. (constituită în 1920), Fabrica „Energia“ (constituită ca o „Societate cooperativă“ în 1920), Fabrica de ambalaje metalice „Tomis“ (înființată în 1906), Moara Dobrogeană (înființată în 1880 sub numele de Moara „Murelli“), Fabrica de sifoane și apă mineralizată „Minerala“ (înființată în 1921), Fabricile de produse zaharocase — „Bella Gusta“, „Mercur“, „Venus“, „Aurora“, „Horen“, Fabrica de biscuiți „Luzitania“, Fabrica de biscuiți și paste făinoase „Hygeia“, Rizeriile (fabrici de decorticarea orezului importat) „Rosetta“, „Rangoon“, „Constanța“, „Românească“, Tăbăcăria „Românească“ (înființată în 1879), Țesătoriile „Sănătatea“, „D. Constantinidi“, Fabrica „Fuiorul Dobrogean“ din *Mangalia* (înființată în 1942), Țesătoria și filatura „Dobrogeana“ (înființată în 1937, primul an de producție fiind 1938), tipografiile „Constanța“ (înființată în 1974), „Albania“ (1915), „Dobrogea jună“ (1922), „Lucrătorii Asociați“ (1923), „Dacia“ (1931) fabricile de bidoane ale societăților petrolifere — „Astra Română“ (1911), „Steaua Română“.

de la Altin Tepe erau angajați, în iulie 1944, 160 de persoane. În tabelul menționat sînt trecuți și muncitorii din portul Constanța — 645 —, precum și cei din cadrul Direcției Dunării Maritime, cu sediul la Sulina (unitate dispersată însă, la data întocmirii tabelului).

„Cîncordia” (1924), („Româno-Americana” (1904), „Columbia”, „Unirea” și „Redvența” posedau doar depozite și stații de pompare), Atelierul mecanic și turnătorie „D. Davidsohn”, Fabrica de ulei „Seefried & Fii”, Fabrica de ulei „Argus” (înființată în 1942) — toate din Constanța; Fabrica de ulei „Campania Dobrogeană”, Fabrica pentru unelte agricole „Voicu Oprică”, Fabrica de cărămizi refractare și tuburi de bazalt („Industria Ceramice”, Moara „C. Kaizer”) — din Medgidia; Moara „Industria Românească”, Rafinăria de petrol „Columbia” (înființată în 1902, își sistează producția în 1930), Fabrica de țiglă și cărămidă „Frații Pușchilă” — toate trei din Cernavodă; Fabrica de cretă „T. Manicatide” și Fabrica de postav „Frații Steinke” — ambele din Murfatlar (*Basarabi*); Atelierul mecanic „Progresul agricol” — din Cobadin; Fabrica de tăbăcărie „Talpa” (înființată în 1919), Fabrica de cherestea „A. Avramide”, Atelierul mecanic „Șt. Cazacov”, Moara „Masleav & Lisov”, Fabrica de uleiuri vegetale „A. Sezanov”, Fabrica de băuturi gazoase și mineralizate „Unirea” (înființată în 1907), Fabrica de pișcoturi rusești „Efrimov Frații”, Fabrica de frîngherie „E. Vladimirov”, Fabrica de covoare „D. A. Cosmeto”, tipografiile „Dobrogea” (1884), „Modernă” (1921), „Dunărea” (1931), „Curierul Tulcei” (1925) — toate aceste întreprinderi fiind la Tulcea; Mina de cupru de la Altin Tepe (intrată în exploatare în 1919, dar prospecțiunile cu metode științifice ale minei începuseră din 1898); Fabrica de țigle „Duțu Papuc” — din Hirșova; Fabrica de cherestea „Șt. Borș” — din Isaccea. De menționat că în 1923 începuse activitatea Fabricii de sticlă „Cristalul Dobrogei”, la Constanța, activitate sistată în anii 1935—1936; amintim, de asemenea, prezența importantă a Atelierelor C.F.R. Palas, datînd din 1860, ale căror activități de reparații nu erau incluse în statisticile interbelice — la începutul anului 1934 aici își desfășurau activitatea 479 de lucrători, constituind, la acea dată, cea mai mare concentrare muncitorească din regiune, alături de cea din portul Constanța (600—700 lucrători) și de cele din carierele din nordul județului Tulcea (despre exploatarea carierelor dobrogeane, vezi nota 32).